

انتخاب و ارزیابی منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های دیجیتالی ایران

دکتر نجلا حریری^۱

دکتر فاطمه نوشین فرد^۲

حمیدرضا رادفر^۳

تاریخ دریافت: ۱۳۹۱/۲/۰۵ تاریخ پذیرش: ۱۳۹۱/۸/۲۵

چکیده

هدف: هدف، شناخت وضعیت انتخاب و ارزیابی منابع الکترونیکی به عنوان بخش مهمی از کار مجموعه‌سازی در کتابخانه‌های دیجیتال ایران است.

روش پژوهش: پژوهش به روش پیمایشی انجام گرفته و داده‌های مربوط به ۱۹ کتابخانه دیجیتال در سراسر ایران توسط پرسش‌نامه محقق ساخته گردآوری شده‌اند. برای تجزیه تحلیل اطلاعات از آمار توصیفی استفاده شده است.

یافته‌ها: یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که بیشترین اولویت برای انتخاب منابع الکترونیکی با کتاب‌ها و نشریات است. توجه به درخواست‌های فعلی و نیازهای آتی، عوامل مهم در انتخاب منابع هستند و ۷۹٪ از کتابخانه‌ها از کمیته انتخاب، برای انتخاب منابع بهره می‌گیرند. فهرست ناشران و جستجو در اینترنت با توزیع فراوانی ۴۷٪ پرکاربردترین ابزارها برای انتخاب منابع الکترونیکی هستند. مهم‌ترین معیارهای ارزیابی برای کتاب‌ها و نشریات، ارتباط موضوعی و برای پایگاه‌های اطلاعاتی پوشش موضوعی است.

نتیجه‌گیری: نتایج حاکی از این است که کتاب‌ها و نشریات الکترونیکی بیشترین اولویت انتخاب در بین همه انواع منابع الکترونیکی را دارند و توجه به نیاز کاربران و تلاش برای انتخاب و ارزیابی منابع الکترونیکی با استفاده از انواع روش‌های موجود در تمامی جامعه مورد مطالعه، صورت می‌گیرد.

کلیدواژه‌ها: انتخاب، ارزیابی، کتابخانه‌های دیجیتال ایران، مجموعه‌سازی، منابع اطلاعاتی الکترونیکی

۱- دانشیار گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران nadjlahariri@gmail.com

۲- استادیار گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران Nooshinfar2000@yahoo.com

۳- دانشجوی دکتری کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات تهران hamidreza_radfar@yahoo.com

مقدمه

مجموعه‌سازی در کتابخانه‌ها از اهمیت حیاتی برخوردار است. مجموعه‌سازی از اصولی‌ترین و پایه‌ای‌ترین فرایندهایی است که در انواع کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی صورت می‌پذیرد. از سوی دیگر «انتخاب منابع اطلاعاتی، قلب فراهم‌آوری و عملکرد هسته در توسعه مجموعه در کتابخانه‌هاست» (Agee, 2004). هدف از تصمیم‌های انتخاب منابع در هر گونه و قالب یکی است: ارضای نیازهای کاربران. کتابخانه دیجیتالی هم به مثابه دیگر انواع کتابخانه‌ها در جهت رفع نیازهای اطلاعاتی کاربران باید مجموعه‌ای متناسب با جامعه و هدف کتابخانه را فراهم ببینند. گرچه مجموعه‌سازی در کتابخانه‌های دیجیتال در ظاهر و اصول با کتابخانه‌های سنتی مشابه است ولی بنابر تغییر محیط از سنتی به دیجیتال، چالش‌هایی را پیش آورده است. تعداد نویسندگان و ناشران منابع در دنیای منابع چاپی بسیار زیاد، ناهمگون و پراکنده است. به هر حال با رشد دانش و فناوری تا حدودی کنترل و شناسایی نسبی از این دنیای وسیع حاصل شده است. ولی در مقایسه، دنیای نشر در اینترنت، جدید، خام و وحشی است. شناسایی تمام ناشران، نویسندگان و تولیدکنندگان اطلاعات، در کنار تمام انواع و گونه‌های مختلف منابع اطلاعاتی، کار شناسایی، انتخاب و ارزیابی منابع دیجیتالی را با چالش‌های جدی و جدیدی مواجه ساخته است (A digital strategy for the library of congress, 2000).

مبحث کتابخانه‌های دیجیتالی سال‌های کوتاهی است که در ایران مطرح شده و توجه سازمان‌های مختلف دولتی و خصوصی را به خود جلب کرده است، به طوری که بسیاری از این سازمان‌ها برای دستیابی به این نوع کتابخانه سرمایه‌گذاری کرده و در مراحل مختلف از برنامه‌ریزی تا اجرای کتابخانه دیجیتالی هستند. از سوی دیگر این مفهوم به عنوان یک موضوع علمی نیز متخصصان علمی و به خصوص متخصصان کتابداری و اطلاع‌رسانی را به خود مشغول کرده است. کتابخانه‌های دیجیتالی در ایران برای اینکه بتوانند به صورت رضایت بخشی نیازهای اطلاعاتی جامعه استفاده کنندگان را برآورده سازند و جای خود را به عنوان یک کتابخانه قابل اعتماد در بین کاربران باز کنند، باید بتوانند مشابه با کتابخانه‌های سنتی، منابع اطلاعاتی مورد نیاز جامعه مخاطب اعم از کتاب‌ها، نشریات علمی و خبری، عکس‌ها، فیلم‌ها، نقشه‌ها و دیگر انواع منابع اطلاعاتی، را فراهم کنند. در حوزه مجموعه‌سازی در کتابخانه‌های دیجیتالی آنچه به نظر بیشتر از سایر موارد خودنمایی می‌کند و می‌تواند از اهمیت بالایی برخوردار باشد، انتخاب و ارزیابی منابع برای قرار گرفتن در مجموعه‌های دیجیتالی است. امروزه در ایران تعداد زیادی کتابخانه دیجیتال وجود دارد که تنها عنوان کتابخانه دیجیتال را یدک می‌کشند و تنها حاوی حجمی از منابع الکترونیکی هستند و در مجموع تعداد کمی کتابخانه دیجیتال وجود دارد که تا حدی نزدیک به ماهیت اصلی کتابخانه دیجیتال هستند که در این پژوهش به این دسته از کتابخانه‌ها توجه شده است. بنابراین آنچه در این پژوهش به عنوان کتابخانه دیجیتال از آن یاد می‌شود، باید ضمن بهره‌گیری از نیروی متخصص برای انجام امور مربوط به کتابخانه دیجیتال و داشتن نرم‌افزار مناسب، در گردآوری منابع الکترونیکی نیز مبتنی بر اصول مجموعه‌سازی باشد، منابع اطلاعاتی را مدیریت و به صورت تمام متن در اختیار کاربر قرار دهد. مسئله اصلی در این پژوهش بررسی وضعیت مرحله انتخاب و ارزیابی منابع اطلاعاتی الکترونیکی به عنوان یکی از مراحل مهم مجموعه‌سازی در کتابخانه‌های دیجیتالی ایران است. در ادامه پژوهش‌های انجام گرفته در این حوزه بررسی می‌گردد:

برای پیشینه پژوهشی در ایران، فهرست پایان‌نامه‌های دانشگاه‌های تهران، فردوسی، چمران، علوم تحقیقات، تهران شمال، تربیت مدرس و ایران و همچنین سایت Irandoc (مرکز اطلاعات و مدارک علمی ایران)، کتابخانه ملی و پایگاه نورمگز^۱ و اکثر نشریات کتابداری داخلی بررسی شدند، اما از آنجا که پژوهشی مشابه پژوهش حاضر انجام نشده است، پژوهش زیر که تا حدودی ارتباط داشت، آورده شد:

زائرحدیری (Zaer Heidari, 2001) در پایان‌نامه کارشناسی ارشد خود با عنوان بررسی وضعیت مجموعه‌سازی نشریات الکترونیکی در کتابخانه‌های مرکزی دانشگاه‌های دولتی شهر تهران که به صورت پیمایشی انجام شده، از طریق پرسشنامه ۱۳ کتابخانه مرکزی دانشگاهی وابسته به وزارت علوم، تحقیقات و فناوری را بررسی کرده است. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد در مراحل مختلف فراهم‌آوری (شناسایی، سفارش و دریافت) ناهماهنگی وجود دارد. در بالاترین مرتبه ۳۱٪ کتابخانه‌ها نشریات الکترونیکی را از طریق اینترنت شناسایی می‌کنند، ۴۱٪ از طریق کاربرد سفارش می‌دهند و ۵۰٪ نیز از همین طریق دریافت می‌کنند. کتابخانه‌ها درخواست مراجعین و دسترس‌پذیری به مقالات را مهمترین رویکرد به نشریات الکترونیکی ذکر کرده که هر کدام شامل ۲۶٪ می‌شود. نیروی شاغل در این بخش در ۳۶٪ موارد متخصص کتابداری و ۲۵٪ متخصص رایانه است. ۳۶٪ کتابخانه‌ها معرفی و ارائه خدمات جدیدتر از طریق شبکه، کارگزار و یا ناشر را تعیین‌کننده سیاست وجین خود دانسته‌اند.

برای یافتن پیشینه‌های مرتبط با موضوع انتخاب و ارزیابی منابع اطلاعاتی الکترونیکی در کتابخانه‌های دیجیتالی، در خارج از کشور، جستجوهای در پایگاه‌های اطلاعات علمی اسکوپ، لیزا، پایگاه پایان‌نامه‌های پروکوئست، پایگاه امرالد و همچنین جستجو در موتورهای کاوش معتبر از جمله گوگل و بینگ انجام گرفت. در این حوزه موارد زیر قابل طرح هستند:

پیونتک و گارلاک (Piontek, Garlock, 1996) در پژوهش خود در مورد ایجاد مجموعه از طریق شبکه جهانی وب در مورد نقش کتابداران در زمینه انتخاب منابع اینترنتی می‌پردازند. آنها اعتقاد دارند که کتابداران مجموعه‌ساز به واسطه توانمندی و دانشی که در زمینه جمع‌آوری، سازماندهی، ارزشیابی و ارائه اطلاعات دارند بهترین افراد در زمینه شناسایی و مجموعه‌سازی منابع وبی هستند.

کلارک (Clark, 2001) در پایان‌نامه دکتری خود با عنوان "کاربرد اینترنت در توسعه مجموعه توسط کتابداران مدارس غیرانتفاعی در پسفیک نورس وست" به توصیف فعالیت‌های توسعه مجموعه شامل نیازسنجی، توسعه خط‌مشی، ارزیابی، انتخاب و نگهداری مجموعه که شامل حفاظت و وجین می‌شود، پرداخته است و می‌گوید خدمات، ابزارها و منابع در دسترس از طریق وب می‌توانند به کتابداران در انجام این فعالیت‌ها کمک کنند. این پژوهش به بررسی میزان کاربرد اینترنت برای توسعه مجموعه توسط کتابداران مدارس غیرانتفاعی در پسفیک نورس وست پرداخته است. هدف این پژوهش دستیابی به میزان استفاده از اینترنت؛ انواع ابزارها، خدمات و یا منابع اینترنتی؛ روش‌هایی که این منابع مورد استفاده قرار می‌گیرند؛ و دلایل استفاده یا عدم استفاده از اینترنت در فعالیت‌های توسعه مجموعه است. روش مطالعه موردی برای رسیدگی به میزان بهره‌گیری از اینترنت و روش پیمایشی برای جمع‌آوری داده‌های مرتبط استفاده شده است. نتایج پژوهش نشان داده است که کتابداران حاضر در تمام فعالیت‌های توسعه مجموعه تا حد زیادی از اینترنت استفاده می‌کنند و در بحث انتخاب و ارزیابی

¹ Noormags

اکثر آنها هم از منابع اینترنتی و هم منابع سنتی استفاده می‌کنند. موانعی مانند کمبود کتابدار آموزش دیده، علایق معلمان و یا میزان حمایت مدیران، گاهی اوقات کار با اینترنت را برای کتابداران محدود یا متوقف می‌کند.

دی‌فیلیس و کنستانس (Defelice, Constance, 2006) در مقاله پژوهشی با عنوان ارزیابی مجموعه کتابخانه دیجیتالی نظام‌های آموزشی زمین به بحث در مورد توسعه کتابخانه دیجیتالی زمین می‌پردازند. این کتابخانه یک کتابخانه دیجیتالی چندوجهی است که شامل یک مجموعه قابل جستجو از فراداده‌های منابع آموزشی است. این کتابخانه شامل مجموعه‌ای وسیع از تصاویر، داده‌ها و منابع برای پاسخگویی به نیازهای اطلاعاتی معلمان و دانش‌آموزان در حوزه علوم زمین است. در این پژوهش در مورد طرح‌ریزی کتابخانه برای داشتن یک برنامه توسعه مجموعه مشارکتی و داوطلبانه برای پشتیبانی از دامنه وسیع اهداف و کاربران آن بحث و بررسی شده است.

ماریوت (Marriott, 2008) در مورد خرید مشارکتی نشریات الکترونیکی در مراکز خدمات بهداشتی ملی پژوهشی انجام داده که هدف آن توصیف روندها و آموخته‌های حاصل از خریدهای مشارکتی نشریات الکترونیکی توسط کتابخانه‌های خدمات بهداشتی در میدلند شرقی انگلستان است. در این پژوهش ضمن بررسی عملکردها و مزایای خریدهای مشارکتی مانند روش‌شناسی انتخاب عناوین و یا قسط‌بندی پرداخت‌ها، در مورد عواملی که در خریدهای مشارکتی تأثیر دارند مانند چارچوب‌های تنظیم قراردادها، شرایط مجوزها و ضریب تأثیر نشریات نیز بحث شده است. نتیجه این پژوهش بیان می‌دارد که همکاری دسته جمعی کتابداران شبکه خدمات بهداشتی ملی می‌تواند کمک مهم و وسیعی در ارائه هر چه مفیدتر و بهتر خدمات به کاربران باشد.

ینسن (Jensen, 2009) در پژوهشی با عنوان درگیر کردن اعضای هیئت علمی در مجموعه‌سازی با استفاده از ابزارهای پیمایشی پیوسته به توصیف این مطلب می‌پردازد که چگونه ابزارهای پیمایشی پیوسته برای جمع‌آوری نظرات و بازخوردهای اعضای هیئت علمی در ارتباط با مجموعه‌سازی و ارزیابی وضعیت جاری و راهنمایی برای تصمیمات آینده به کار می‌روند. پژوهش به روش مطالعه موردی بر روی ابزارهای پیمایشی پیوسته یک پروژه خاص مجموعه‌سازی در کتابخانه نقشه‌ها در دانشگاه مینه‌سوتا انجام و نتایج حاصل تحلیل شده است. یافته‌ها نشان می‌دهد ابزارهای پیمایشی پیوسته ابزارهایی با استفاده آسان و ارزشمند برای گردآوری مستقیم بازخوردها و نظرات اعضای هیئت علمی هستند و فرصتی را فراهم می‌آورند که اعضای هیئت علمی درگیر دامنه وسیعی از جنبه‌های ارتباطات علمی گردند. همچنین از این ابزارها برای سفارشات فوری اعضای هیئت علمی و یا بررسی نظرات آنان بر روی خریدهای انجام شده نیز استفاده کرد.

فلاتلی و پراک (Flatley, Prock, 2009) در مقاله توسعه مجموعه منابع الکترونیکی: بررسی عملکردهای رایج در کتابخانه‌های دانشگاهی به بررسی و آزمون فرایندهای به کار رفته در انتخاب و ارزیابی منابع الکترونیکی توسط کتابخانه‌های دانشگاهی از طریق پیمایش در بین کتابداران دانشگاهی ایالت پنسیلوانیا پرداخته و چگونگی برخورد آنها با مسئله افزایش بی‌رویه انتشارات الکترونیکی را بررسی کرده‌اند. یافته‌های پژوهش فرضیه نویسندگان مقاله مبنی بر اثربخشی بالای فرایند ارزیابی منابع الکترونیکی در روند توسعه منابع الکترونیکی را تایید و این مهم را بسیار لازم و ضروری نشان می‌دهد.

تحلیل پیشینه‌ها حاوی این نکته است که معادل یا مشابه و حتی پژوهش مرتبط با پژوهش حاضر در داخل کشور بسیار کم است و تنها پژوهش انجام شده (Zaer Heidari, 2001) نیز تنها به یک نوع از منابع یعنی نشریات پرداخته و همچنین تنها بخش اندکی از این پژوهش به موضوع انتخاب و ارزیابی اشاره دارد. توجه به پژوهش‌های خارجی نیز حاکی از این مسئله است

که پژوهشی که به طور اخص موضوع انتخاب و ارزیابی را مدنظر داشته باشد انجام نشده است و تنها بخشی از هر پژوهش به این زمینه پرداخته است. از نکات قابل لمس در پژوهش‌های انجام شده در این حوزه، توجه به نقش و اهمیت کتابدار به عنوان انتخاب‌گر و ارزیاب منابع الکترونیکی و بهره‌گیری از ابزارهای پیوسته و تحت وب برای سهولت کار انتخاب و ارزیابی منابع است.

هدف اصلی این پژوهش شناسایی وضعیت انتخاب و ارزیابی منابع اطلاعاتی الکترونیکی در کتابخانه‌های دیجیتال ایران است. اهداف فرعی این پژوهش عبارتند از: شناخت اولویت‌های موجود در انتخاب انواع منابع الکترونیکی، شناسایی عوامل مؤثر در انتخاب انواع منابع الکترونیکی، شناخت انواع روش‌های انتخاب انواع منابع الکترونیکی و شناسایی معیارهای ارزیابی انواع منابع الکترونیکی که در کتابخانه‌های دیجیتال ایران مورد استفاده قرار می‌گیرند. با توجه به آنچه بیان شد و اهداف، این پژوهش به دنبال پاسخگویی به سوالات مطرح در زیر خواهد بود:

- ۱- اولویت‌های انتخاب منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های دیجیتال ایران کدام‌ها هستند؟
- ۲- عوامل مؤثر در انتخاب منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های دیجیتال ایران کدام‌ها هستند؟
- ۳- انواع ابزارهای انتخاب منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های دیجیتال ایران کدام‌ها هستند؟
- ۴- معیارهای ارزیابی انواع منابع الکترونیکی در کتابخانه‌های دیجیتال ایران کدام‌ها هستند؟

روش پژوهش

پژوهش حاضر از نوع کاربردی است و به صورت پیمایشی انجام گرفته است. جامعه پژوهش کلیه کتابخانه‌های دیجیتال ایران هستند که در قالب تعریف پژوهش قرار می‌گیرند. با این تعریف تعداد ۱۹ کتابخانه شناسایی شدند. با توجه به محدود بودن حجم جامعه، نمونه‌گیری انجام نشده و کل جامعه مورد بررسی قرار گرفته‌اند. ابزار گردآوری داده‌ها، پرسشنامه‌ای حاوی سوالات بسته و به صورت خود ساخته با پایایی بالای ۰/۸۵ (با استفاده از نرم‌افزار SPSS) و تأیید روایی ۵ متخصص در حوزه کتابخانه‌های دیجیتال و مجموعه‌سازی است. طبقه‌بندی و تحلیل اطلاعات به وسیله نرم‌افزار مایکروسافت اکسل صورت گرفته است.

یافته‌های پژوهش

اولویت‌های انتخاب منابع الکترونیکی (پرسش اساسی اول)

جدول ۱- توزیع فراوانی اولویت‌های انتخاب انواع اطلاعاتی در کتابخانه‌های دیجیتالی مورد پژوهش

اولویت انواع منابع	۱	۲	۳	۴	۵	۶	۷	۸	۹	۱۰	۱۱	۱۲	جمع	درصد
کتاب‌ها	۹	۵	۱	۱	۱	۱							۱۸	۹۵
نشریات	۳	۶	۵	۲	۱								۱۷	۸۹
نسخ خطی و چاپ سنگی	۱	۱	۱		۱								۴	۲۱
منابع مرجع	۱		۴	۴	۲								۱۱	۵۸
پایگاه‌های اطلاعاتی	۳	۵	۳	۱	۱					۱			۱۴	۷۴
پایان‌نامه‌ها	۲	۱	۲	۴	۱	۱					۱	۱	۱۳	۶۸
گزارش‌های فنی					۱	۲	۱	۱			۱		۶	۳۲
عکس‌ها					۱		۲					۲	۷	۳۷
نقشه‌ها					۱	۱	۱	۱	۲				۶	۳۲
ویدئو		۱			۲		۲	۱	۱	۱			۸	۴۲
صوت					۱	۱	۱	۲	۱			۱	۸	۴۲
چند رسانه‌ای‌ها					۳	۴			۲				۱۰	۵۳

جدول ۱ اولویت مجموعه‌سازی انواع منابع در کتابخانه‌های دیجیتالی را نشان می‌دهد. داده‌های جدول بیانگر این موضوع است که کتاب‌های دیجیتالی در ۹۵٪ کتابخانه تهیه می‌شود و پرطرفدارترین منبع برای انتخاب در کتابخانه‌هاست. پس از آن نشریات با ۸۹٪ فراوانی در جایگاه دوم و پایگاه‌های اطلاعاتی با ۷۴٪ در جایگاه سوم از نظر فراوانی قرار می‌گیرند. نسخ خطی و چاپ سنگی نیز تنها در ۲۱٪ کتابخانه‌ها مورد بررسی برای انتخاب قرار می‌گیرند و کمترین نوع منابع اطلاعاتی مورد بررسی هستند، و در رتبه‌های بعدی کمترین‌ها، نقشه‌ها و گزارشات فنی با فراوانی ۳۲٪ قرار دارند. در این بین نیز به ترتیب پایان‌نامه‌ها با ۶۸٪، منابع مرجع با ۵۸٪، چند رسانه‌ای‌ها با ۵۳٪، منابع ویدئویی یا صوتی با ۴۲٪ و عکس‌ها با ۳۷٪ قرار دارند. در زمینه اولویت انتخاب انواع منابع نیز، با توجه به جدول می‌توان دریافت که کتاب در ۹ کتابخانه اولویت اول، نشریات و پایگاه‌های اطلاعاتی، هر کدام در ۳ کتابخانه، پایان‌نامه‌ها در ۲ کتابخانه، و نسخ خطی و چاپ سنگی و منابع مرجع هم هر کدام در ۱ کتابخانه، اولویت اول انتخاب را به خود اختصاص داده‌اند، و دیگر انواع منابع در هیچ کتابخانه‌ای اولویت اول نیستند. از دیگر نکاتی که از این جدول قابل دریافت است این است که هیچ کتابخانه‌ای تمام انواع موارد ذکر شده در جدول را مورد انتخاب و ارزیابی قرار نمی‌دهد و تنها ۳ (۱۵٪) کتابخانه، ۱۱ مورد از ۱۲ مورد مطرح شده را انتخاب کرده‌اند. همچنین همان طور که پیداست در این ۳ کتابخانه، به ترتیب، پایان‌نامه‌ها، گزارشات فنی و منابع صوتی، در اولویت آخر آنها (اولویت ۱۱) قرار دارد.

توزیع فراوانی اولویت‌بندی زبان منابع اطلاعاتی در کتابخانه‌های دیجیتالی مورد پژوهش نشان می‌دهد که بیشترین کتابخانه‌ها (۹۵٪) منابعی با زبان‌های فارسی و انگلیسی را در فرایند انتخاب مدنظر دارند، ۵۳٪ کتابخانه‌ها، منابع عربی زبان نیز در حوزه انتخاب خود قرار داده‌اند. در مورد زبان فرانسه نیز ۴۷٪ کتابخانه‌ها روی منابع آن کار می‌کنند و سایر زبان‌ها (آلمانی و روسی) نیز تنها در ۵٪ کتابخانه‌ها، در انتخاب منابع دیجیتالی مدنظر هستند. داده‌ها نشان می‌دهد که منابع دیجیتالی به زبان فارسی در ۱۰ کتابخانه مورد بررسی در اولویت اول، و منابع به زبان انگلیسی در ۸ کتابخانه و عربی تنها در ۱ کتابخانه اولویت اول انتخاب را به خود اختصاص داده‌اند. سایر زبان‌ها نیز تنها در ۱ کتابخانه و آن‌هم در اولویت آخر انتخاب قرار دارند

عوامل مؤثر در انتخاب منابع الکترونیکی (پرسش اساسی دوم)

جدول ۲- توزیع فراوانی معیارهای کلی در تصمیم‌گیری برای انتخاب در کتابخانه‌های دیجیتالی مورد پژوهش

معیارهای تصمیم‌گیری	تعداد	درصد
درخواست‌های فعلی	۱۸	۹۵
نیازهای آتی	۱۷	۹۰
هیچ کدام	۱	۵

جدول ۲ عوامل مطرح در تصمیم‌گیری جهت انتخاب منابع را به ما نشان می‌دهد، اینکه منابع دیجیتالی در کتابخانه‌ها، برای تامین نیازهای فعلی تهیه شده‌اند، یا براساس پیش‌بینی از نیازهای آینده مؤسسه مادر و کاربران کتابخانه، یا اینکه هر دوی این موارد در انتخاب منابع اطلاعاتی مؤثر هستند و یا هیچ کدام از این گزینه‌ها. جدول نشان می‌دهد، بیشترین این کتابخانه‌ها، پاسخگویی به درخواست‌های فعلی جامعه کاربران را از معیارهای اصلی برای انتخاب می‌دانند و در کنار آن ۹۰٪ کتابخانه، توجه به نیازهای آتی را نیز، در انتخاب منابع اطلاعاتی مؤثر می‌دانند. بدین ترتیب و با توجه به داده‌های جدول، ۹۰٪ کتابخانه‌های دیجیتالی ایران، هر دوی این معیارها را برای انتخاب منابع اطلاعاتی مدنظر دارند، ۵٪ کتابخانه‌ها تنها حرکت در جهت رفع نیازهای فعلی را معیار اصلی انتخاب و ۵٪ کتابخانه‌ها، هیچ کدام از این موارد را مسئله اصلی خود برای انتخاب منابع اطلاعاتی نمی‌دانند.

در مورد توزیع فراوانی اعضای کمیته انتخاب در کتابخانه‌های دیجیتالی مورد پژوهش، نتایج حاکی از این هستند که ۲۱٪ کتابخانه‌ها، کمیته انتخاب ندارند و احتمالاً، انتخاب منابع در آنها به صورت انفرادی، انجام می‌گیرد. در ۷۹٪ باقیمانده از کتابخانه‌ها که از کمیته انتخاب، برای مجموعه‌سازی استفاده می‌کنند، در ۸۷٪ آنها مدیر کتابخانه، از اعضای این کمیته بوده است. در ۴۷٪ آنها مسئول مجموعه‌سازی، در ۴۰٪ مدیر مؤسسه مادر، در ۳۳٪ سایر کارکنان کتابخانه، در ۲۷٪ نماینده گروه‌ها، در ۲۰٪ نماینده جامعه کاربران؛ در ۷٪ کارشناس امور مالی و در ۲۰٪ دیگر از کتابخانه‌ها، سایر افراد در کمیته انتخاب شرکت داشته‌اند. با این نتایج، مشخص می‌شود، مدیر کتابخانه در بیشترین کتابخانه‌ها و کارشناس امور مالی در کمترین کتابخانه‌ها عضو کمیته انتخاب بوده‌اند.

طبق داده‌های به دست آمده در مورد عوامل دخیل در انتخاب منابع در کتابخانه‌های دیجیتالی مورد پژوهش، تأثیرگذارترین عامل در انتخاب منابع اطلاعاتی از دید کتابخانه‌های دیجیتالی ایران، نیاز جامعه کاربر با فراوانی ۶۳٪ است. عامل مهم بعدی که ۵۸٪ کتابخانه‌ها آن را انتخاب کرده‌اند، نوع کتابخانه است. سومین رتبه با ۴۲٪ در اختیار ۲ عامل منابع مالی و هزینه و کیفیت منابع است. از طرف دیگر، توجه به حجم منابع تنها توسط ۵٪ کتابخانه‌ها به عنوان عاملی مؤثر در انتخاب مورد توجه است و عنوان کمترین عامل مورد استفاده را به خود اختصاص داده است. عواملی چون میزان استفاده از منابع و قالب منابع با استفاده تنها در ۲۱٪ از کتابخانه‌ها، نیز جزء عواملی هستند که کمتر مورد توجه کتابخانه‌ها هستند. ۳۲٪ کتابخانه‌ها نیز اعتبار منابع را عاملی مهم در انتخاب منابع اطلاعاتی دانسته‌اند.

انواع ابزارهای انتخاب منابع الکترونیکی (پرسش اساسی سوم)

جدول ۳- توزیع فراوانی ابزارهای انتخاب انواع منابع دیجیتالی در کتابخانه‌های دیجیتالی مورد پژوهش

ابزارها	تعداد	درصد
فهرست ناشران	۹	۴۷
فهرست فروشندگان	۳	۱۶
فهرست انتشارات سازمان‌ها	۵	۲۶
فهرست کارگزاری‌ها	۵	۲۶
کتابشناسی‌ها	۲	۱۱
فهرست نمایشگاه‌ها	۳	۱۶
جستجو در اینترنت	۹	۴۷
فهرست پایگاه‌های اطلاعاتی	۶	۳۲
منابع نقد و بررسی	۲	۱۱
متخصصان موضوعی	۵	۲۶
فهرست سایر کتابخانه‌ها	۱	۵
سایر	۱	۵

جدول ۳ انواع ابزارهای انتخاب انواع منابع دیجیتالی را که در کتابخانه‌های جامعه پژوهش مورد استفاده قرار می‌گیرند را نشان می‌دهد. نگاهی به جدول و درصد کتابخانه‌هایی که از هر کدام از این ابزارها استفاده کرده‌اند، بیانگر تنوع در ابزارها و روش‌های مختلف در کتابخانه‌های مختلف است. طبق داده‌های این جدول، بیشترین ابزار که در ۴۷٪ کتابخانه‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد، فهرست ناشران و جستجو از طریق اینترنت است. رتبه بعدی فهرست پایگاه‌های اطلاعاتی است که در ۳۲٪ کتابخانه استفاده می‌شود. استفاده از فهرست سایر کتابخانه‌ها که تنها در ۵٪ کتابخانه‌ها مورد استفاده قرار می‌گیرد، کمترین رتبه را در بین ابزارها دارد. دیگر موارد عبارت از، فهرست انتشارات سازمان‌ها، فهرست کارگزاری‌ها و استفاده از متخصصان

موضوعی با ۲۶٪، فهرست فروشندگان و فهرست نمایشگاه‌ها با ۱۶٪، کتابشناسی‌ها و منابع نقد و بررسی با ۱۱٪ و سایر ابزارها با ۵٪ فراوانی استفاده در کتابخانه‌ها، هستند.

معیارهای ارزیابی انواع منابع الکترونیکی (پرسش اساسی چهارم)

جدول ۴- توزیع فراوانی معیارهای ارزیابی کتاب در کتابخانه‌های دیجیتالی مورد پژوهش

کتاب	تعداد	درصد
ارتباط موضوعی	۱۲	۶۳
اعتبار ناشر	۱۰	۵۳
اعتبار نویسنده	۹	۴۷
صحت و یکدستی مطالب	۱	۵
معرفی شده در منابع معتبر	۴	۲۱
کیفیت ادبی و فنی	۴	۲۱
حجم	۳	۱۶
انواع فرمت	۳	۱۶
هزینه- سودمندی	۵	۲۶
تاریخ (روزآمدی)	۵	۲۶
مسئله حق مؤلف	۱	۵
سایر	۲	۱۱

جدول ۴ انواع معیارهای ارزیابی کتاب را که در کتابخانه‌های دیجیتالی استفاده می‌شوند را نشان می‌دهد. طبق داده‌های این جدول مهم‌ترین معیار ارزیابی کتاب‌های دیجیتالی در کتابخانه‌ها، ارتباط موضوعی است که ۶۳٪ کتابخانه‌ها آن را انتخاب کرده‌اند. معیارهای پرستفاده بعدی برای ارزیابی کتاب، اعتبار ناشر با انتخاب ۵۳٪ کتابخانه‌ها و اعتبار نویسنده با ۴۷٪ است. معیارهایی که کمترین توجه را در کتابخانه‌ها داشتند، عبارتند از صحت و یکدستی مطالب و مسئله حق مؤلف که تنها ۵٪ کتابخانه‌ها از این معیار استفاده می‌کنند و انواع قالب‌ها و حجم منابع که ۱۶٪ کتابخانه‌ها از آن استفاده می‌کنند. کیفیت ادبی و فنی و معرفی شدن منابع در منابع معتبر با ۲۱٪ استفاده و معیارهای هزینه- سودمندی و تاریخ (روزآمدی) با ۲۶٪، نیز دیگر معیارهای مورد استفاده برای ارزیابی کتاب هستند. ۱۱٪ کتابخانه‌ها نیز موارد دیگری را برای ارزیابی منابع به کار می‌برند.

جدول ۵- توزیع فراوانی معیارهای ارزیابی نشریات در کتابخانه‌های دیجیتالی مورد پژوهش

نشریات	تعداد	درصد

۳۷	۷	مطالعه میزان استفاده
۱۶	۳	تحلیل استنادی در منابع ردیف اول و دوم
۳۲	۶	روزآمدی
۱۶	۳	انتشار منظم
۳۷	۷	ارتباط موضوعی
۱۶	۳	داشتن آرشیو شماره‌های گذشته
۳۷	۷	وجود در پایگاه‌های معتبر
۱۱	۲	نمایه در نمایه‌نامه‌های معتبر
۳۲	۶	اعتبار ناشر
۱۶	۳	قابلیت جستجو
۲۱	۴	داشتن انواع قالب‌های مناسب
۵	۱	حجم
۵	۱	مسئله حق مؤلف
۱۱	۲	هزینه- سودمندی
۲۱	۴	سهولت استفاده در پایگاه‌های اطلاعاتی
۱۱	۲	سایر

معیارهای مورد استفاده برای ارزیابی نشریات را در کتابخانه‌های دیجیتالی را می‌توان در جدول ۵ مشاهده کرد. بنابر نتایج حاصل از این جدول، ۳ معیار مطالعه میزان استفاده، ارتباط موضوعی و وجود در پایگاه‌های معتبر با استفاده در ۳۷٪ از کتابخانه‌ها، پرکاربردترین معیار ارزیابی نشریات هستند. روزآمدی و اعتبار ناشر با ۳۲٪ استفاده در جایگاه بعدی هستند. اما کم‌کاربردترین معیار ارزیابی نشریات، حجم و مسئله حق مؤلف هستند، که تنها ۵٪ کتابخانه‌ها آنها را استفاده می‌کنند. هزینه- سودمندی و نمایه شده در نمایه‌های معتبر نیز با ۱۱٪ استفاده، جزء معیارهای کم مصرف هستند. معیارهای تحلیل استنادی، انتشار منظم، داشتن آرشیو شماره‌های گذشته، و قابلیت‌های جستجو با ۱۶٪ دیگر معیارهای ارزیابی هستند. ۱۱٪ کتابخانه‌ها نیز از سایر موارد برای این کار استفاده می‌کنند. نکته قابل توجه اینکه، هیچ معیار ارزیابی در بیش از ۴۰٪ از کتابخانه‌ها، مورد استفاده قرار نگرفته‌اند.

جدول ۶: توزیع فراوانی معیارهای ارزیابی پایگاه‌های اطلاعاتی در کتابخانه‌های دیجیتالی مورد پژوهش

پایگاه‌های اطلاعاتی	تعداد	درصد
ارتباط موضوعی	۹	۴۷
پوشش موضوعی	۱۰	۵۳

روزآمدی	۶	۳۲
همپوشانی موضوعی	۲	۱۱
محتویات رکورد	۲	۱۱
انواع انتشارات	۱	۵
نمایه سازی	۱	۵
هزینه- سودمندی	۳	۱۶
سهولت استفاده	۴	۲۱
اعتبار	۶	۳۲
امکانات جستجو و بازیابی	۶	۳۲
داشتن انواع قالب‌های مناسب	۳	۱۶
سایر	۱	۵

جدول ۶، درصد استفاده از انواع معیارهای ارزیابی برای پایگاه‌های اطلاعاتی را نشان می‌دهد. این ارقام نشان می‌دهد که پوشش موضوعی معیاری است که در ۵۳٪ از کتابخانه‌ها استفاده می‌شود و پراستفاده‌ترین معیار در ارزیابی پایگاه‌های اطلاعاتی محسوب می‌شود. معیار پراستفاده بعدی، ارتباط موضوعی با ۴۷٪ استفاده و پس از آن معیارهای روزآمدی، اعتبار و امکانات جستجو و بازیابی با ۳۲٪ کاربرد، در جایگاه سوم هستند. معیارهای چون داشتن انواع انتشارات و نمایه‌سازی با ۵٪ استفاده کم کاربردترین معیار برای ارزیابی پایگاه‌های اطلاعاتی، انتخاب شده‌اند. محتویات رکورد و همپوشانی موضوعی نیز با ۱۱٪ استفاده از جمله معیارهای کم توجه توسط کتابخانه‌ها شناخته شده‌اند. سهولت استفاده با ۲۱٪ و هزینه- سودمندی و داشتن قالب‌های مناسب با ۱۶٪ دیگر معیارها هستند.

معیارهای ارزیابی سایر منابع در جدول ۷ آمده است. در این جدول، ارتباط موضوعی با استفاده در ۵۸٪ کتابخانه‌ها، پراستفاده‌ترین معیار شناخته شده است. اعتبار ناشر با ۳۲٪ در جای دوم و سه معیار پشتیبانی توسط نرم‌افزارها، معرفی شدن در منابع معتبر و روزآمدی با ۲۶٪ استفاده در ادامه آن قرار دارند. توجه به حجم منابع با ۵۵ کاربرد به عنوان کم کاربردترین معیار برای ارزیابی، انتخاب شده است. درصد استفاده از معیارهای دیگر عبارت است از، کیفیت ادبی و فنی با ۲۱٪، صحت و یکدستی مطالب و مسئله حق مؤلف با ۱۶٪، انواع قالب‌ها، هزینه- سودمندی و سایر معیارهای ارزیابی نیز با ۱۱٪.

جدول ۷- فراوانی توزیع معیارهای ارزیابی سایر منابع در کتابخانه‌های دیجیتالی مورد پژوهش

سایر منابع	تعداد	درصد
ارتباط موضوعی	۱۱	۵۸
اعتبار ناشر	۶	۳۲
پشتیبانی توسط نرم افزارهای مختلف	۵	۲۶

۱۶	۳	صحت و یک دستی مطالب
۲۶	۵	معرفی شده در منابع معتبر
۲۱	۴	کیفیت ادبی و فنی
۵	۱	حجم
۱۱	۲	انواع فرمت
۱۱	۲	هزینه - سودمندی
۲۶	۵	تاریخ (روزآمدی)
۱۶	۳	مسئله حق مولف
۱۱	۲	سایر

بحث و نتیجه‌گیری

یافته‌های پژوهش، حاکی از این موضوع است که کتاب‌ها، نشریات و پایگاه‌های اطلاعاتی، در بیشتر کتابخانه‌های دیجیتال نسبت به سایر موارد اولویت دارند، که نکته قابل تأملی نیست، و همچون کتابخانه‌های سنتی بیشتر نیازهای اطلاعاتی سازمانی و کاربران توسط این دسته از منابع پاسخ داده می‌شوند. میزان انتخاب انواع منابع و درصد و اولویت هر کدام نیز بسته به نوع کتابخانه‌ها، جامعه هدف آنان، اهداف مؤسسه مادر متفاوت است و این تفاوت به خوبی در جدول ۱ قابل مشاهده است. ولی به طور کلی می‌توان به این نتیجه رسید که منابع صوتی، تصویری و چند رسانه‌ای نسبت به سایر موارد از استقبال کمتری در کتابخانه‌ها برخوردارند که دلیل آن نیز می‌تواند ناشی از مصرف کمتر و خواهان کمتر این دسته از منابع باشد و اینکه برای پاسخگویی به نیازهای عده‌ای خاص، استفاده می‌شوند و بنابراین در همه کتابخانه‌ها مورد استقبال نیستند و همچنین در بسیاری از کتابخانه‌ها در اولویت نیستند. دلیل دیگر آن، شاید هزینه بیشتر تهیه این منابع از راه‌های مختلف، سختی تهیه آن، و همچنین کمی تهیه کنندگان و فروشندگان این دسته از منابع باشد. دیگر داده‌ها، نشان‌دهنده این موضوع هستند که ۹۵٪ کتابخانه‌ها، همانند بسیاری از سایر انواع کتابخانه‌ها، زبان‌های فارسی و انگلیسی در انتخاب منابع را مدنظر قرار می‌دهند و اولویت غالب نیز با این زبان‌هاست. زبان فارسی از آنجا که کاربران کتابخانه غالباً داخلی هستند و زبان انگلیسی از آن جهت که زبان علمی و زبان دوم اکثر پژوهشگران داخلی است و هم اینکه منابع دیجیتالی به زبان انگلیسی نسبت به سایر زبان‌ها بیشتر، در دسترس‌تر و ارزاتر هستند، به طور طبیعی در غالب کتابخانه‌ها مورد استفاده و در اولویت اول و یا دوم انتخاب هست. از مسائل مطرح حین انتخاب منابع این است که، آیا منابع برای پاسخ به درخواست‌های رسیده و نیازهای مطرح شده و روز کاربران تهیه می‌شوند و یا بنابر تحلیل نیازهای آتی کاربران، بسته به اهداف و مأموریت‌های آنان در قبال سازمان مادر و یا علائق مطالعاتی ثبت شده آنها و یا درک کتابداران از نیازهای آینده‌ای که ممکن است پیش آیند، انتخاب شوند. همان طور که انتظار می‌رفت، ۹۰٪ کتابخانه‌های دیجیتالی ایران، هر دوی این مباحث را مدنظر دارند، که از اقدامات و رسالت‌های کتابخانه‌ها در جهت پاسخگویی به نیازهاست، ۵٪ موارد هم که هیچ کدام از این دو مورد را در انتخاب مهم نمی‌دانند، به احتمال زیاد اهداف اصلی آنها، خارج از رضایت کاربران است، یا در عمل به فکر اهداف تجاری هستند و یا بر اثر اجبارهای شدید

سازمانی تنها به داشتن کتابخانه دیجیتالی بسنده کرده‌اند و رعایت اصول برای توسعه مجموعه را خیلی جدی نمی‌دانند. از آنجا که غالب کتابخانه‌ها، حتی کتابخانه‌ها تخصصی، موضوعات مختلفی را پوشش می‌دهند، پس عمل انتخاب در آنها در صورتی که تنها توسط یک نفر انجام گیرد، حتی در صورتی که انتخابی خوبی باشد قاعدتاً انتخاب‌های کاملی نیستند، بهتر است و توصیه می‌شود که انتخاب در هر نوع کتابخانه‌ای به صورت گروهی و یا در غالب کمیته انتخاب صورت گیرد. یافته‌های پژوهش نشان می‌دهد که حدود ۸۰٪ کتابخانه‌ها از وجود کمیته انتخاب برای مجموعه‌سازی بهره می‌برند که می‌توان از آن به عنوان نقطه قوت و نکته مثبت در این کتابخانه‌ها یاد کرد، اما ترکیب این کمیته در کتابخانه‌های مختلف متفاوت است. در بیشتر آنها مدیر کتابخانه، حضور دارد که می‌تواند به واسطه آشنایی با مسائل درگیر، از جمله مسائل مالی، و آشنایی با اهداف کتابخانه و رسالت کتابخانه‌ها (در صورتی که تحصیلات مدیر کتابخانه در زمینه کتابداری و اطلاع‌رسانی باشد که این موضوع پررنگ‌تر هم می‌شود) و توان تصمیم‌گیری و امکان ارتباط و درخواست مطالبات از مدیران بالاتر، گزینه مناسب و تأثیرگذاری باشد. در ۴۰٪ کتابخانه‌هایی که کمیته انتخاب دارند، یکی از اعضا را مدیر مؤسسه مادر تشکیل می‌دهد. از یک سو این حضور سبب جلب مساعدت‌های مالی و تسهیل امور می‌شود و همچنین اهمیت انتخاب را در آن کتابخانه نشان می‌دهد، و از سوی دیگر ممکن است سبب تحمیل نظرات و یک جانبه‌نگری و نگرانی سایرین برای مخالفت و اظهار نظرهای متفاوت با مدیر باشد. قاعدتاً حضور مسئول مجموعه‌سازی در صورت وجود، یکی از ارکان این کمیته است، که تنها در ۴۷٪ کمیته‌ها این فرد حضور دارد، و حضور سایر کارکنان و نمایندگان گروه‌ها و کاربران نیز به واسطه آگاه‌سازی در مورد نیازهای واقعی از یکسو و آشنا شدن با محدودیت‌های موجود در انتخاب از سوی دیگر و همچنین جلوگیری از یکسوی‌نگری‌ها می‌تواند مهم باشد که هر کدام تنها در کمتر از ۳۰٪ کمیته‌ها حضور دارند. البته این نکته را باید مدنظر داشت که حضور افراد زیاد هم سبب فزونی و تداخل آراء شده و تصمیم‌گیری‌ها را بسیار سخت و طولانی کرده و یا حتی سبب شکست کار کمیته نیز خواهد شد.

مهم‌ترین عاملی که انتخاب منابع را تحت تأثیر قرار می‌دهد از دیدگاه جامعه پژوهش، نیاز جامعه کاربران است. ۶۳٪ کتابخانه‌های دیجیتالی، نیاز جامعه را مهم‌ترین عامل دخیل در انتخاب دانسته‌اند که در مقایسه با همین درصد کتابخانه‌هایی که در بخش نیازسنجی، میزان تأثیر نظرات کاربران در مجموعه‌سازی را زیاد و خیلی زیاد دانسته بودند، بیانگر این نکته است که ۶۳٪ از کتابخانه‌های دیجیتالی ایران، رسالت اصلی خود را پاسخگویی، رفع نیاز و رضایت کاربران می‌دانند. عامل مهم دیگر نوع کتابخانه است، که تنوع در اولویت انواع منابع و اولویت‌های زبانی، که در مورد آن صحبت شد نیز، حاصل این عامل است. دیگر عوامل نیز بسته به اهداف، سیاست‌ها و جامعه کاربران و خواسته‌های آنان متغیر هستند. کمترین عامل تأثیرگذار در انتخاب منابع در کتابخانه‌ها، عامل حجم منابع دیجیتالی عنوان شده است، که دلیل آن توسعه روزافزون و پرشتاب انواع ابزارهای ذخیره‌سازی است که دیگر حجم منابع را به عنوان یکی از مسائل کتابخانه‌های دیجیتالی کم‌رنگ کرده‌اند.

پرکاربردترین ابزارهای انتخاب منابع در بین کتابخانه‌های دیجیتالی ایران، فهرست‌ناشران و جستجو در اینترنت هستند، دلیل آن می‌تواند سهولت در دسترسی و استفاده از آنها باشد، به این معنی که ناشران غالباً خود فهرست‌هایشان را برای کتابخانه ارسال می‌کنند، و اینترنت که با کتابخانه‌های دیجیتالی عجین است. نکته جالب توجه اینکه هیچ‌کدام از ابزارها در بیش از ۵۰٪ کتابخانه‌ها کاربرد ندارند، که نشان از تنوع و تفاوت در روش‌ها و ابزارها و سلايق مجموعه‌سازان دارد. دلیل اینکه استفاده از فهرست سایر کتابخانه‌ها به عنوان ابزار تنها در ۵٪ کتابخانه‌ها کاربرد دارد، می‌تواند ناشی از عدم اعتماد به

دیگر کتابخانه‌ها یا این تفکر باشد که تصمیمات در این کتابخانه همیشه بهتر از سایرین است. در موضوع ارزیابی انواع منابع اطلاعاتی، معیارهایی برای ۳ نوع منبع اطلاعاتی با اولویت بالا و معیارهایی کلی برای سایر منابع ذکر شده‌اند، در مورد کتاب‌ها، ارتباط موضوعی با ۶۳٪ فراوانی در جای نخست معیارهای مهم ارزیابی قرار دارد، که انتظار این بود که این درصد ۱۰۰ باشد، چراکه یک کتاب زمانی برای یک کتابخانه مناسب است که با اهداف آن ارتباط موضوعی داشته باشد و در غیر این صورت بلا استفاده مانده و تنها موجب صرف هزینه و فضا خواهد بود. دلیل اینکه ۳۷٪ کتابخانه‌ها ارتباط موضوعی را انتخاب نکرده‌اند شاید استفاده از خریدهای بزرگ و بسته‌ای باشد که با قیمت بسیار پایین‌تر از اصل منابع یا منابع با انتخاب به کتابخانه‌ها عرضه می‌شوند، و حق انتخاب از کتابخانه‌ها را، برای کسب فقط منابع مرتبط گرفته‌اند. معیارهای پرکاربرد دیگر اعتبار ناشر و نویسنده است که به طور طبیعی عامل‌های مهم و تأثیرگذاری هستند. صحت و یکدستی مطالب و مسئله حق مؤلف، کم‌کاربردترین معیارها برای ارزیابی کتاب ذکر شده‌اند، دلایل آن می‌تواند بازهم در خریدهای بسته‌ای باشد که امکان بررسی صحت مطالب را از کتابخانه‌ها می‌گیرد و قاعدتاً این جور بسته‌های بزرگ حاوی کتاب‌ها با قیمت پایین مسئله حق مؤلف را رعایت نکرده‌اند و کتابخانه‌ها نیز برای دستیابی ارزان به آن و به دلیل اینکه عمده منابع منتشره از دیگر کشورها هستند و ایران هم تابع قوانین بین‌المللی حق مؤلف نیست، معیار مسئله حق مؤلف را با کمترین اهمیت ممکن ذکر کرده‌اند. اهمیت معیارهای ارزیابی نشریات و میزان کاربرد آن در کتابخانه‌های مختلف بسیار متفاوت است، به طوری که بالاترین درصد فراوانی معیارها ۳۷٪ است، یعنی حداکثر حدود یک سوم کتابخانه‌ها از یک معیار مشابه استفاده کرده‌اند. مطالعه میزان استفاده و ارتباط موضوعی، از معیارهای پرکاربردتر هستند که انتظار بود این معیارها بیشتر از این مورد استقبال باشند، دلیل آنهم مانند کتاب‌ها شاید در خریدهای بزرگ و بسته‌ای باشد. معیارهای حجم و مسئله حق مؤلف نیز کمترین کاربرد را دارند که علت آن نیز همان طور که ذکر شد، توسعه ابزارهای ذخیره‌سازی و همچنین عدم تعهد کتابخانه‌ها در ایران به مسائل حق مؤلف است. در مورد پایگاه‌های اطلاعاتی پوشش موضوعی بالاترین کاربرد را به عنوان معیار ارزیابی دارد، علت آن می‌تواند تمایل کتابخانه‌ها برای تهیه پایگاه‌های کمتر و در مقابل بهره‌گیری از موضوعات بیشتر باشد. ارتباط موضوعی نیز مانند سایر منابع در رتبه‌های بالای معیارهای ارزیابی قرار دارد. نمایه‌سازی و انواع انتشارات کمترین معیارهای مورد استفاده کتابخانه‌ها هستند زیرا کتابخانه‌ها از پایگاه‌ها بیشتر انتظار دارند تا مقالات نشریات علمی را در اختیار قرار دهند و سایر انواع منابع چندان برای کتابخانه‌ها مهم نیستند. در مورد سایر منابع، نیز همانند کتاب‌ها، نشریات و پایگاه‌ها، مهم‌ترین معیار ارتباط موضوعی است، و بازهم مانند آنان حجم منابع از کمترین کاربرد به عنوان یک معیار ارزیابی برخوردار است.

آن چه در زمینه انتخاب منابع از سوی بیشتر کتابخانه‌های دیجیتالی ایران مورد توجه قرار گرفته، و مهم‌ترین عامل برای انتخاب منابع ذکر شده است، نیاز کاربران، و انتخاب برای رفع درخواست‌های فعلی و نیازهای آتی است این مهم در پژوهش زائرحدیری (Zaer Heidari, 2001) نیز نشان داده شده است. کمتر پرداختن کتابخانه‌ها به منابع دیداری - شنیداری و چندرسانه‌ای نسبت به کتاب‌ها، نشریات و پایگاه‌های اطلاعاتی، را می‌توان نقطه ضعف انتخاب منابع دانست، چراکه قابلیت‌های کتابخانه‌های دیجیتالی، انتظار کاربران را در یافتن چنین منابعی در پی خواهد داشت. به طوری که در کتابخانه‌های دیجیتالی سایر کشورها، مجموعه‌های خاص تصویر، عکس، نقشه، صوت و ویدئو را برای استفاده و رفع نیازهای کاربران و حتی کاربران خاص را می‌توان مشاهده کرد، نگاهی به پژوهش دی‌فلیس و کنستانس (Defelice, Constance, 2006) بیانگر این مدعاست. بهره‌گیری ۸۰٪ کتابخانه‌ها از کمیته انتخاب، برای انتخاب منابع که در حقیقت کاری است که برای انجام

درست آن بیش از یک نفر را می‌طلبد، می‌تواند از نکات مثبت در حوزه انتخاب منابع در کتابخانه‌های دیجیتالی ایران باشد، به شرطی که ترکیب این کمیته‌ها کامل و از افراد خبره باشد و واقعا نظر تمامی افراد حاضر در کمیته محترم باشد در پژوهش‌های ماریوت (Marriott, 2008) و یسن (Jensen, 2009) نیز بر اهمیت بهره‌گیری از نظرات متفاوت برای انتخاب منابع الکترونیکی تأکید شده است.

منابع

- "A digital strategy for the library of congress" (2000). Washington: National academic press.
- Agee, Jim(2003) "Selecting materials, a review of print and online resources". *Collection building*, vol 22(3): 137-140.
- Clark, Kimberly Samantha Adams (2001) "Internet use to perform collection development among independent school librarians in the Pacific Northwest". PhD thesis, the University of Alabama.
- Defelice, Barbara; Constance, Rinaldo (2006) "Digital library of earth systems education: collection assessment". *Against the grain*, vol.18(5):30-38.
- Flatley, robert K.; Prock, Krista (2009) "E-resource collection development: a survey of current practices in academic libraries". *Library philosophy & practice*, vol11(2):1-4.
- Jensen, Kristi (2009) "Engaging faculty through collection development utilizing online survey tools". *Collection building*, vol28(3):117-121.
- Marriott, Richard (2008) "Let's stick together: collaborative purchasing of electronic journals in National health services". *Health information & libraries*, vol25(3):218-224.
- Piontek, S; Garlock, K (1996) "Creating a World Wide Web collection". *Internet research: electronic network application and policy*, vol6(4):20-26.
- Zaer Heidari, Esmat (2001) "Electronic journal collection development in central libraries of governmental universities in tehran". MA thesis of library and information sciences, Humanities college, Tarbiat Modarres university.[In persian]